

ישראל לויט¹⁹, זאב באכר²⁰, מאיר איש-שלום²¹, יעקב לויטברד²², הורביץ-רבי²³, משה שוואב²⁴, ישראל אברהמס²⁵, נור²⁶ מרמורשטיין²⁷, כולם מצביעים על פירושו של רש"י וחו לא²⁸.

3. „כי יד על כס יה” – עניית הקהל בקדיש

הדרש על הפסוק הנ"ל, שהינח ביסוד פירוש הקדיש²⁹, לא נשאר מוגבל לתחום הפרשנות גרידא, אלא מצא את ביטוייו במישור המעשה: הוא שימש עניית הציבור לפני אמירת החזן „אמן יהא שמיה רבא”. פרשן הירושלמי, ר' אלעזר אזקרי (נפטר 1600)³⁰ ב„ספר חרדים” (נתחבר 1588) כותב³¹:

מצאתי בת"ז (= בתיקוני זוהר)³² דכש"ץ אומר קדיש אומרים הציבור „ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק [מדר דר]”, יאח"כ עונין „אמן יהא שמיה רבא”. וכן העידו הזקנים שהיה מנהג זה

19* ראה: Israel Lewy, Über einige Fragmente aus der Mischna des Abba Saul, Berlin 1876, p. 23

20. Wilhelm Bacher, Die Agada der Tannaiten, II (1890), p. 367

21. בביאורו „מאיר עין” למכילתא שם, עמ' לז, הערה 16.

22. ראה: J. E., כרך 11, עמ' 78.

23. שם (הערה 18).

24. בתרגומו הצרפתי של הירושלמי, ח"ב, עמ' 6, הערה 3.

25. Israel Abrahams. Studies in Pharisaism, etc., 2nd Series, New York, 1967, pp. 174-175

26. G. F. Moore, Judaism, II, p. 110, note 4

27. Studies in Jewish Theology, Oxford 1950, p. 111

28. ויש לציין שמהרש"א בחידושי אגדות, שבת שם, כן הציע פירוש אלט-נאטיבי והוא, שגם אבא שאול גזר „ואניהו” מלשון „נוי”, אלא שהוא פירש התנאה לפניו במעשים. וכבר קדמו בזה מפרש הירושלמי, ר' שלמה סיריליאן, יבדומה לזה פירש גם ר' אליהו בן יהודה ליב פולדא, לירושלמי פאה, שם. [בשעת ההגהה: ראה גם י"א אפרתי ב„ערכי המילון החדש לספרית חז"ל” (בעריכת מ"צ קדרי), כרך ב, עמ' 16 ואילך, הסיבר כי השורש „נוה” משמש כאן בהיראת „דמה”. יצ"ע].

29. ראה מאמרי פרק ט. ובנוגע לגימטריה „המלך” – „כס יה”, שם פרק י.

30. ראה: שאול ליברמן, משהו על מפרשים קדמינים לירושלמי, ספר היובל לכביד אלכסנדר מארכס, ניו-יורק תש"י, החלק העברי, עמ' שה.

31. ספר חרדים, פרק ד (מ"ע מה"ת התלויות בפה יבקנה יאפשר לקיימו בכל יום). אית כא (מהד' ורשא 1879, יג ע"א).

32. לא הצלחתי למצוא זאת בתיקוני זוהר. מה שכן מצאתי הוא שבהקדמת תיקוני זוהר (מהדורת ראיבו מרגליות, עמ' 25) מוזכר: „ובגין דא אמרין בקדיש ועתה יגדל נא כח יי”, יבסיף איתה פסקה מתפרש הפסוק משמית. אולם לא נזכר ששימש עניית הקהל בקדיש.